

מקבץ שבועי - ניזונים שעלו במסגרת

"החידוש היומי"

השבוע פרשת בראשית

עשיית צרכי רבים בדמי חוב שאינו יכול להשיבו

- מעשה נורא ביהודי שנטל מחבירו לחם באשוויץ מפני פיקוח נפש.
- האם דין 'גזו ואינו יודע למי גזל' נאמר רק בגזל את הרבים?
- חילוק בין 'גזל מרשות הציבור' ל'גזל רבים'.
- האם עשיית צרכי רבים היא תשובה מעלייתא?
- ביאור הגרא"א דסלר כיצד עשיית צרכי רבים מתקנת את מעשה הגזל אף שיתכן ולא יהנה ממנו הנגזל.

קיום מצות ארבעת המינים באתרוג התלוי לנוי סוכה

- פסק החתם סופר בהסרת אתרוג התלוי לנוי סוכה לצורך קיום מצות ארבעת המינים.
- האם יש מקום לחלק בין אם בעל הסוכה זקוק לאתרוג או חבירו?
- 'אין בו היתר אכילה' בדבר האסור באכילה לזמן.
- חילוק הגריש"א בין אתרוג התלוי לנוי סוכה לסוכה המסוככת בלולבים.
- חילוק המחנה חיים ממונקאטש בין ביטול נוי סוכה לביטול מהדרין בנר חנוכה.

חדש!

חאמר שבועי מבית החידוש היומי

מידת הרחמים בעם ישראל (פרשת בראשית - ביצה דף לב)

- חטאו של אדם הראשון ודין מסית הנלמד מזה.
- מידת הרחמים והצדקה הטבועה בכל איש ישראל.
- האם הריגת יושבי עיר הנדחת זה מעשה אכזריות או מעשה רחמים?

רוצה להצטרף? שלח בקשה

A8843414@GMAIL.COM

מעשה נורא ביהודי שנטל מחברו לחם באושוויץ מפני פיקוח נפש

עשיית

צרכי

רבים

בדמי

חוב

שאינו

יכול

להשיבו

יום רביעי כג תשרי
ביצה דף כט

הצטרפות לקבלת
החידוש היומי:
a8843414@gmail.com

בספר דרך שיחה (פרשת וירא) הביא מעשה נורא שסיפר הגר"ב רימר לחמיו מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל. כשהיה אביו של הגרב"ר באושוויץ נחלה במחלת הטיפוס, וכשכמעט ונרפא ממחלתו היה במצב של חולשה גדולה ורעב נורא, וחש שאם לא יאכל דבר מה יהיו חייו בסכנה ממש. בשארית כוחותיו יצא אל מחוץ לביתו כשלפתע הוא רואה כנגדו יהודי מגיע כשבידו מספר לחמים, אותם לקח כנראה ממטבח המחנה. כיון שידע שאם יבקש ממנו לחם לאכול בודאי לא יתן לו למרות מצבו הנורא, עשה מעשה. הימים היו ימי חורף והקרקע מכוסה היתה בקרח, דחיפה קלה הספיקה ואותו יהודי החליק ומבין ידיו נפלו הלחמים. תכף נטל את אחד הלחמים ואכלו. לאחר שניצל חיפש כל ימיו את אותו יהודי אך לא מצאו. כתשובה למעשהו, כך סיפר הגרב"ר למרן הגרי"ש"א, עשה אביו צרכי רבים כמבואר במסכת ביצה. וכך לומדים אנו בדברי הברייתא המובאת בגמרא במסכת ביצה (כט.): דתניא, גזל ואינו יודע למי גזל, יעשה בהם צרכי רבים. מאי נינהו, אמר רב חסדא בורות שיחין ומערות. וכן נתבאר עוד בגמרא בבבא קמא (צד): הרועים והגבאין והמוכסין תשובתן קשה כו' ושאין מכירין יעשה בהן צרכי צבור. ופירש רש"י: הרועים, גזלנים הם לרעות בהמות בשדות אחרים. גבאים, של מלך, לגבות כסף גולגלתא וארנונא, ושקלי טפי. תשובתם קשה, שגזלו הרבים ואין יודעים למי להחזיר. וכך נפסק בשולחן ערוך (חו"מ סימן שסו ס"ב): הרועים והגבאים והמוכסין תשובתן קשה, מפני שגזלו את הרבים ואין יודעים למי יחזירו. לפיכך, יעשו בו צרכי רבים, כגון בורות שיחין ומערות, ע"כ. לפיכך נהג כן גם אביו שהגרב"ר ועשה במעותיו צרכי רבים חלף דמי הלחם אותו נטל מאותו יהודי באושוויץ.

כשסיפר זאת למרן הגרי"ש"א, השיב הגרי"ש"א כי אכן עשה כדיון בעצם נטילת הלחם, שהרי כך מפורש במעשה המובא בגמרא במסכת יומא (פג): רבי יהודה ורבי יוסי הוו קא אזלי באורחא, אחזיה בולמוס לרבי יהודה, קפחיה לרועה אכליה לריפתא. הרי שאדם הנמצא במצב של פיקוח נפש מותר לו ליטול שלא ברשות אוכל ממי שנמצא ברשותו. אלא שלגבי מה שנהג אביו לאחר השואה בהוציאו המעות עבור צרכי רבים, השיב הגרי"ש"א שאין טעם בכך כי מאחר שנהג כדיון אם כן אין זו גזילה אלא חוב וממילא לא שייך להשיבו בעשיית צרכי רבים. והיינו שכל המבואר בגמרא שתיקנו למי שאינו יודע למי גזל שיעשה בכך צרכי רבים, היינו דוקא כתיקון למעשה גזילה, אך מי שלווה מחבירו או שהתחייב לו תשלום חוב בכל אופן שהוא - לא תיקנו חכמים תקנה זו עבורו, ואינו יכול לפטור עצמו מתשלום החוב על ידי עשיית צרכי רבים.

האם דין גזל ואינו יודע למי גזל נאמר רק בגזל את הרבים

והנה מלבד נידון הגרי"ש"א אם יכול לפטור עצמו מחוב ע"י עשיית צרכי רבים, או שהוא דין דוקא בהשבת גזילה. יש לדון עוד, דהנה על דברי הגמרא בביצה 'גזל ואינו יודע למי גזל' כתב רש"י (ד"ה ואינו): שגזל לאנשים הרבה. ומקור דבריו מדברי הגמרא בבבא קמא (צד): שם העמידה הברייתא דין זה על רועים, גבאים ומוכסין, וכמו שפירש רש"י שם שהם גוזלים הרבים ואין יודעים למי להחזיר. וכך מפורש בדרך ארץ רבה (סוף פרק י'): הגוזל את הרבים כיצד יעשה, ילך ויחפור בורות שיחין ומערות ויתקן דרכים וטרטראות ואחר כך ימחול לו.

ובמנחת שלמה כתב על דברי רש"י, שאף שרש"י פירש שגזל מאנשים הרבה אבל כך הוא הדין גם בגזל לאחד אם אינו זוכר למי גזל, אלא דבב"ק נזכר דין זה לענין גזל של רבים. ויתכן וכוונתו לבאר שרש"י העמיד הברייתא באופן זה מאחר שבגמרא שם מוזכר כן לגבי גזל רבים, או שכוונתו להעיר שמלשון רש"י משמע שהוא דין בגזל הרבים דווקא ושכן משמע בגמרא בבא קמא, אף שמסברא היה נראה שכן הוא הדין גם בגזל לאחד. ויתכן שכוונת רש"י רק לפרש מדוע אינו יודע למי גזל, ועל כך פירש רש"י שגזל לאנשים הרבה ולכן אינו מכיר בכל מי שגזל ממנו, וצויר זה הביא רש"י מהמבואר בגמרא בבבא קמא שם.

ואמנם בספר אבני המקום ציין למש"כ בספר פתחי חושן (פ"ד הערה ו) שם נקט בפשיטות שלא נאמר דין זה אלא בגזל את הרבים דוקא. ודן שם בהגדרת גזל רבים, שמסברא נראה שאם גזל מכמה בני אדם ואינו יודע מיהם, שאינו נפטר בצרכי רבים. ויתירה מזאת, רצה לחדש שם שלא תיקנו דין זה של עשיית צרכי רבים אלא במי שעסקיהם עם רבים, כגון המנויים בגמרא שם, אבל סתם אדם שגזל מרבים אפשר שלא נאמר בו תקנה זו של צרכי רבים. ואמנם מה שרצה לחדש כן, הרי בדרך ארץ רבה מבואר להדיא לא כן, שכך איתא שם: הרוחץ בצונן והמשתטף בפושרים הרי זה גוזל את הרבים, והגוזל את הרבים כיצד יעשה ילך ויחפור בורות שיחין ומערות וכו'. הרי להדיא מבואר שדין זה הוא בכל גזל את הרבים ואל רק במי שעסקו עם הרבים. אמנם עדיין יש מקום לסברתו הראשונה שלא נאמרה תקנה זו אלא במי שגזל את הרבים שתקנו לו לעשות צרכי רבים. משא"כ מי שגזל מיחיד ואולי אף מכמה יחידים ואינו יודע מיהם, שמא בכה"ג לא תקנו תקנה זו וכמו שמשמע מלשונו של רש"י בביצה.

דעת רש"י, רשב"ם ותוספות שצרכי רבים אין זו תשובה מעלייתא

והנה בעיקר הדין שמי שגזל ואינו יודע למי גזל יעשה בהם צרכי רבים, צריך להבין כיצד יועיל הדבר, הרי מנין לנו שאכן יבוא לידי אותו אדם או יורשיו המעות שגזל ממנו. ובפרט שמשמע בגמרא שאינו צריך לעסוק כל ימיו בצרכי רבים, רק שנותן אותו סכום שגזל לצרכי רבים, ואם כן הרי ממעות אלו יהנו רבים ואף אם יהנה מהם גם אותו נגזל עדיין לפי חשבון לא קיבל כל מה שגזל ממנו.

ובגמרא ביבמות (כא). איתא: א"ר לוי קשה עונשין של מידות מעונשין של עריות כו', ומבאר הגמרא: מאי חומריהו, הני אפשר בתשובה, הני לא אפשר בתשובה. ופירש רש"י (ד"ה עריות): אבל מידות, גזל את הרבים הוא ואינו יודע למי יחזיר, ואע"ג דקיימא לן יתקן בהם צרכי רבים, לאו תשובה מעלייתא הוא. וכ"כ הרשב"ם (פח:) והתוספות (שם).

ואילו בדברי הדרך ארץ רבה משמע שעי"י שיעשה צרכי רבים 'ואחר כך ימחול לו' - משמע שהוא תיקון גמור. וכתב בביאור דרך היחיד שיש לחלק, שדברי הראשונים מתייחסים למבואר בגמרא באדם שגזל את הרבים, ובאמת בכה"ג יתכן שהנגזל כלל לא יהנה מצרכי הרבים שיעשה. ואף אם יהנה, לא יהיה זה באותה מידה ולא יגיע לידו כשיעור מה שגזל ממנו. משא"כ בדרך ארץ רבה הרי איירי באדם שגזל מן הרבים במה שלקח מים של רבים והשתמש בהם, ואם כן יש לומר שבכה"ג שגזל מרשות הציבור בודאי שבהחזרתו לרבים שפיר מקיים מעשה השבה גמורה, והרי זו תשובה מעלייתא.

חילוק בין גזל מרשות הציבור לגזל מרבים

ולפי זה יש לומר שאכן חלוק דין הבבלי מהדין המבואר בדרך ארץ רבה, שדווקא שם איירינן בגזל רבים דווקא, משא"כ בדין הבבלי שהוא דין אחר שאף שאין זו השבה מעלייתא מכל מקום יעשה צרכי רבים, כדי שאולי יבוא מכך תועלת לנגזל או לירושיו - שפיר יש לומר שדין זה הוא דווקא במי שעסקו עם הציבור או להפך שדין זה הוא אפילו בגזל יחיד, אך מכל מקום אין זה השבה מעלייתא.

ועכ"פ, לפי זה יש לדון עוד במעשה באביו של הגר"ב רימר, אף אילו היה זה גזילה ולא חוב, כי מכל מקום הרי גזל מאדם אחד, ובכה"ג יש מקום לומר שאין כלל לדין 'גזל ואינו יודע למי גזל'. וא"כ ממה שהעמיד הגריש"א דבריו רק משום שאין זו גזילה אלא חוב כהלוואה, משמע שדעתו כדעת הגרשז"א שבכה"ג לא נאמר דין זה.

לווה לפני מלחמת העולם השנייה תפוז משכן ואינו יכול להשיב

אמנם בספר כל משאלותיך (פרשת לך לך, עמ' כט) הביא הגר"א מן מה ששאל קמיה מרן הגר"ק עבוד מאן דהו שזוכר כי יש ברשותו חוב עוד מהשנים שלפני מלחמת העולם, לאדם פלוני שכבר נפטר ואינו עוד בין החיים. והחוב היה תפוז או ביצה שלקח ממנו בהלוואה כשכן ולא החזיר לו. ושאלתו בפיהו אם מועיל לתת כסף לעילוי נשמת אותו אדם שחייב לו. והשיב לו הגר"ק שבגמרא מבואר שיעשה במעות אלו צרכי רבים, ולכן הורה לו שיתן סכום זה לבית הרפואה של רוטשילד (- ביה"ח מעייני הישועה) וכך אפשר ואחד מירושיו יהנה בכך. ושוב הוסיף לו שמעשה דומה ארע אצל החזו"א ואמר לתת לצדקה לזכות מי שחייב לו, ולכן יעשה אחד משתי אפשרויות אלו, או שיעשה צרכי רבים או שיתן צדקה לזכותו.

עכ"פ מבואר ממעשה זה שגם דעת הגר"ק שדין זה של 'גזל ואינו יודע למי גזל' נאמר גם ביחיד כדעת הגרשז"א והגריש"א. אך מאידך מבואר בדברי הגר"ק שלדעתו דין זה נאמר גם במי שלווה מחבירו ואינו יכול להשיבו, וזאת דלא כדעת הגריש"א שלא נאמרה תקנה זו אלא רק כתיקון למעשה גזילה ולא לחוב.

ובשדה צופים הביא מה שדן בשו"ת חלקת יעקב (חו"מ סימן טז) באחד שמסר בשנות המלחמה העולמית השנייה, אלף דולר לחבירו בפיקדון, ומני אז נאבד זכרו של המפקיד, ואף אחר שפרסמו מודעות בעיתונות לחפשו, אותו או את יורשיו, העלו חרס בידם ואין קול ואין קשב. והאר"ק לדון בעניין זה ובתוך דבריו נו"נ בסוגיית הגמרא דיגזל ואינו יודע למי גזל. וגם מדבריו משמע שסבירא ליה לדבר פשוט שדין זה שייך גם במי שלווה מחבירו ואינו יכול להשיב לו.

ביאור הגרא"א דסלר כיצד מועילה עשיית צרכי רבים לתיקון הגזילה

ובעיקר הנידון כיצד מועילה עשיית צרכי רבים, כיון שיתכן שלא יגיע דבר לידי הנגזל או יורשיו. ראוי לציין בזה לביאורו של הגרא"א דסלר (מכתב מאליהו, תשובה - בין אדם לחבירו). הגרא"א ד תמה את המתבקש מאליו: כיצד מתקנים חסדיו את חטאו הפרטי שחטא כנגד חברו. והוא מציע כמה דרכים להבנת הענין: א' כנגד מה שהגדיל את פרטיותו על חשבון אחרים, מחזיר מפרטיותו אל הכלל - אשר גם חבירו כלול בו. ב' כשמתכוון שתחשב זכות מעשה החסד עבור חבירו - הוי כעין השבה. ג' בחשבון הכללי בשמים מתחשבים גם במה שנגרם על ידי מעשהו. ונמצא שהסבל שסבל חבירו במעשה הגזילה הוא שגרם למעשה התשובה שלו, ועי"ז נחשב הדבר לחבירו לזכות כל כך גדולה עד שע"פ החשבון הכללי כדאי היה לו לסבול זאת למען הגילוי שבסוף.

כיצד נמדד שווי הלחם באושוויץ וכיצד הותר לו ליטול מאותו יהודי את פת לחמו

לסיום נציין בדרך אגב למה שהביא בדרך שיחה שם ששאל קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שתי שאלות על המעשה הנזכר: א' כיצד הותר לו ליטול הלחם מבעליו, והלא אף הלה היה בסכנה בהיותו באושוויץ. ב' במידה ואכן היה מצליח למצוא את בעל הלחם, כמה עליו לשלם. דהיינו מהו שווי של הלחם, אם כפי שווי הרגיל או כפי שווי במחנה אושוויץ. בדבר השאלה כיצד הותר לו ליטול את הלחם מבעליו, השיב הגר"ח ק שאותו אדם יתכן ויהיה לו אחר כך אוכל אחר, ואילו באותה שעה הרי נותרו בידי שאר הלחמים. משא"כ בעל המעשה היה במצב של פיקוח נפש באותה שעה ולכן הותר לו ליטול ממנו את הלחם.

ובנוגע לשאלת שווי של הלחם, ציין הגר"ח ק לדברי התוספות שאנץ (סוטה י'): בהביאו דברי המדרש הידועים על מנהגו של אברהם עם אורחיו: יש במדרש שלא רצו האורחים לברך ברצונם, עד שאמר להם אברהם פרעו מה שאכלתם ושיתים. והיה אומר להם שהוא עולה למנין גדול כי היו במדבר והיה טורח גדול להביא שם המאכל והמשתה. וכשראו כך כי היה רוצה אברהם שיפרעו הכל - אז בירכו הקב"ה שלא ברצונם על מנת שלא יפרעו שום דבר, ע"כ. ומדבריו אלו הוכיח הגר"ח ק שיש למדוד את שווי המאכל כפי מה שהיה שווה שם.

כיון שידע שאם

יבקש ממנו לחם

לאכול בודאי לא

יתן לו למרות

מצבו הנורא,

עשה מעשה.

הימים היו ימי

חורף והקרקה

מכוסה היתה

בקרחת, דחיפה

קלה הספיקה

ואותו יהודי

החליק ומבין ידיו

נפלו הלחמים

החידוש היומי הוקדש
לזכות

הרב החפץ
בעילום שמו

להצלחה וישועה
בכל העניינים

קיום מצות ארבעת המינים באתרוג התלוי לנוי סוכה

יום חמישי כד תשרי
ביצה דף ל

השתמשות בעצי סוכה ובנוי סוכה כל שבעה

תנן (ביצה ל:) אין נוטלין עצים מן הסוכה אלא מן הסמוך לה. ופירש רש"י (ד"ה אין): כגון בפסח או בעצרת ויושב בסוכה, בגינה או בפרדס, אין נוטלין עצים מן הסוכה]. והגמרא מביאה ברייתא אותה שנה ר' חייא בר יוסף לפני רבי יוחנן: אין נוטלין עצים מן הסוכה אלא מן הסמוך לה ורבי שמעון מתייר. ושווין בסוכת החג בחג [- סוכות] שאסורה, ואם התנה עליה הכל לפי תנאו. ומבררת הגמרא: ומי מהני בה תנאי, והאמר רב ששת משום רבי עקיבא, מנין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה, שנאמר (ויקרא כג לד) חג הסוכות שבעת ימים לה', ותניא רבי יהודה בן בתירא אומר, מנין שכשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה, תלמוד לומר חג הסוכות שבעת ימים לה' - מה חג לה' אף סוכה לה'. דהיינו, מאחר שעצי סוכה אסורים בהנאה כל שבעה, ממילא לא יועיל בהם תנאי. ומיישבת הגמרא: אמר רב מנשיא אמר שמואל, סיפא אתאן לסוכה דעלמא אבל סוכה דמצוה ולא מהני בה תנאה. דהיינו שכל המבואר בברייתא שניתן להתנות ולהשתמש בעצי סוכה היינו בסוכה שיושב בה בפסח או בעצרת, אך בסוכה בחג הסוכות אכן אינו יכול להשתמש בה אף אם התנה עליה. שוב מקשה הגמרא: וסוכה דמצוה לא, והתניא סככה כהלכתה ועטרה בקרמים ובסדינין המצויירין ותלה בה אגוזים, שקדים, אפרסקים ורימונים ופרכילי ענבים, יונת, שמנים וסלתות ועטרות שבולים, אסור להסתפק מהן עד מוצאי יום טוב האחרון של חג, ואם התנה עליהם הכל לפי תנאו. הרי שמבואר בברייתא שגם לגבי סוכת החג מועיל תנאי. ומסיקה הגמרא: אביי ורבא דאמרי תרוויהו, באומר איני בודל מהם כל בין השמשות דלא חלה קדושה עליהו. ואכן כל זה מועיל רק לגבי נוי סוכה, משא"כ לגבי עצי סוכה כיון שחלה קדושה עליהם - אסורים כל שבעה.

פסק החתם סופר בהסרת אתרוג נוי סוכה לצורך קיום מצות ארבעת המינים

בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן קפד) הביא מעשה באחד שהיה לו אתרוג מיותר ותלאו בסוכה לנוי, ואחר כך ביום טוב בא אחד מאנשי הכפר שלא מצא אתרוג לקנות, וקרוב לודאי שבחול המועד יתבטל הוא ואנשי ביתו ממצות לולב, כי אינו יכול לבוא אל הקהילה בחול המועד מאחר שבזמן זה נמצאים הוא ומשרתיו ואנשי ביתו בין הגיתות, ואינם יכולים להתבטל ממלאכתם ולבוא לקהילה לקיים מצוות סוכה. והורה החתם סופר שמותר ליטול אתרוג זה התלוי לנוי סוכה ולתתו לאותו אדם כדי שיקיים ע"י מצות ארבעת המינים. ואף שביום טוב אסור בטלטול משום מוקצה, מכל מקום בחול המועד שמותר לטלטלו וכל הטעם לאוסרו משום דהוקצה למצוותו ואסור בהנאה - יש להתיר להורידו ולהשתמש בו לצורך קיום מצות ארבעת המינים. ובטעם ההיתר, כתב החתם סופר כמה טעמים: א' שהרי מצוות לאו ליהנות ניתנו. וא"כ בנטילת האתרוג אינו 'נהנה' מנוי סוכה האסור בהנאה. ב' כל האיסור להנות מעצי סוכה היינו משום ביזוי מצוה, כמבואר בגמרא בשבת (כב.) ובכל הפוסקים. וזה שייך רק כשנטולו לצורך דבר הרשות, כדוגמא המובאת בגמרא בשבת שם לענין הרצאת מעות נגד נר חנוכה. אבל ליטול ממצוה אחת לצורך מצוה אחרת אין בכך ביזוי מצוה, וכפי שנפסקה ההלכה שמותר להדליק נר חנוכה אחד מנר אחר, וכ"ש כאן שנטול אתרוג זה ומעלהו בקודש מנוי סוכה לקיום מצות ארבעת המינים, דמעיקרא היה רק נוי מצוה ועתה מצוה עצמה ומברכים עליו ואומרים עליו את ההלל. ואף שתחילה היה נוי למצוה דאורייתא ועתה אף שהוא עיקר מצוה אינה אלא מדרבנן, הרי גם נוי מצוה אינו אלא מדרבנן כמש"כ הים של שלמה (ביצה פ"ד).

'אין בו היתר אכילה' משום הוקצה למצוותו

עוד דן החתם סופר, שלכאורה יש לפסול אתרוג זה לקיום מצות ארבעת המינים, שהרי בגמרא בסוכה (לה.) מבואר שמדין 'לכם' שיהיה לו באתרוג היתר אכילה, וכמו שפירש רש"י שם (ד"ה לפי): ורחמנא אמר 'לכם' - הראוי לכם בכל דרכי הנאתו. ואם כן אתרוג זה שהוא נוי סוכה ואסור בהנאה, אין בו היתר אכילה, וכיצד יקיים בו הלה מצות נטילת ארבעת המינים.

וביאר החת"ס שאין לחשוש לכך. לא מיבעיא לדעת התוספות (שם ד"ה לפי) שהיתר אכילה אינו חסרון אלא ביום הראשון דבעינן לכם, ואילו כאן הנידון הוא בחול המועד דוקא, שהרי ביום טוב בלא"ה אינו יכול ליטול את האתרוג משום מוקצה. אלא אף לדעת הרמב"ם (פיהמ"ש סוכה פ"ג מ"ה וכן דייקו האחרונים מדבריו בהלכות לולב פ"ח ה"ט) שאתרוג שאין בו היתר אכילה מתמעט מלשון הכתוב 'פרי' שכיון שאין לו היתר אכילה אינו חשוב פרי, ואם כן חסרון זה שייך אף בשאר הימים. מכל מקום הרי אתרוג זה שפיר ראוי לאכילה, שכיון שהתבאר שאין אתרוג זה אסור בהנאה לדבר מצוה, אם כן יהיה מותר גם לאוכלו אם לא יהיה לו מה לאכול ביום טוב כי אם אתרוג זה.

ומוסיף החתם סופר, שאין זה דומה לאתרוג ערלה ותרומה טמאה אף שמותר לחולה שיש בו סכנה, כי בזה אינו נחשב להיתר אכילה אלא הוא כמו דברים מרים שאינם ראויים לאכילה אך מועילים לריפוי החולה. וביותר, שיש מקום גדול לחלק בין דבר שאסור בעצם והותר לחולה שיש בו סכנה לאוכלו, ובין אתרוג זה שאינו אסור בעצם וכבר עתה מותר הוא לגבי הזמן שלאחר חג הסוכות, ורק הזמן אסור, כל זמן חג הסוכות. והו"ד בביאור הלכה (סימן תרלח ס"ב ד"ה כל).

הצטרפות לקבלת
החידוש היומאי:
a8843414@gmail.com

פסק הגריש"א בסיכך סוכתו בלולים אם יכול להתשמש בהם לנטילת לולב

ובהערות הגרי"ש אלישיב האיר שכל דברי החתם סופר אינם אלא לגבי נוי סוכה, אך לגבי עצם עצי סוכה האסורים בהנאה מדאורייתא פשיטא שאסור ליטלם אף לצורך מצוה. ולפי זה הסיק שאם סיכך סוכתו בלולב, יהיה אסור ליטלם אף לצורך מצות נטילת לולב.

מחלוקת השער משפט והחתם סופר בדן 'יש בו היתר אכילה'

ובעיקר סברת החתם סופר שיש להתיר נטילת אתרוג כזה ושאינן בו חסרון של 'אין לך בו היתר אכילה', הביא השער משפט (נחלת אבות סימן ג) מעשה דומה באחד שתלה אתרוג בסוכה שלו לנוי סוכה, ואחר כך נפסל אתרוגו שלו שקנה למצוה ושאל אי רשאי ליקח מן האתרוגים שנתלו לנוי סוכה כדי לצאת בו ידי חובתו. ומביא השער משפט שרצו כמה לומדים להתיר משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ואין זו הנאה. והשער משפט חלק על היתר כיון שאין לך בו היתר אכילה, וכמו שיבואר.

לגבי סברת החתם סופר שאין לאוסרו אלא ביום הראשון, דן השער משפט, שאכן כן הוא הדין אם הא דבעינן היתר אכילה היינו משום 'לכם'. אך הלא השולחן ערוך (סימן תרמט ס"ה) מסק: והפיסול... מפני שאותו אתרוג אסור באכילה... בין ביום טוב ראשון בין בשאר ימים פסול. וביאר המגן אברהם (סק"כ) שטעם הדבר כדעת הרמב"ם שהפסול באינו ראוי לאכילה אינו מדין 'לכם' אלא מדין 'פרי', ואם כן סברא זו אינה מועילה להלכה לדעת השו"ע. ומוסיף השער משפט שגם אין לחלק בין אתרוג זה לאתרוג של ערלה ודמאי, כיון שהם אסורים לעולם ואילו אתרוג זה אינו אסור אלא כל שבעה. שהרי פסק הרמ"א (שם ס"ב) שהמודר הנאה מלולב אינו יוצא בו, ולא חילק בין הדירו לזמן להדירו לעולם. ומשמע שכל שעכשיו הוא אסור אינו חשוב 'יש בו היתר אכילה' ואין יוצאים בו ידי חובה [אמנם יש להעיר שבח"ס משמע שכל סברא זו לא הביאה אלא כסנוף לעצם הסברא שראוי לאכילה כבר עתה באופן שאין לו מה לאכול ביו"ט, אלא שהקשה על זה מאכילת ערלה ותרומה טמאה בחולה שיש בו סכנה, וע"כ כתב חילוק זה - אך משמע שאין כוונתו שמצד ההיתר אכילה להבא יהיה מוגדר כבר עתה 'יש בו היתר אכילה'].

סברת המחנה חיים לאסור ובפרט כשנותן אתרוג לאחר

והנה המעיין בנוסח השאלה בחתם סופר ובנחלת אבות, יראה חילוק בין השאלות. כי החתם סופר העמיד שאלתו באחד שתלה אתרוג בסוכתו ובא אחר וביקש אתרוג זה לצורך קיום המצוה, ואילו השער משפט העמיד השאלה באחד שתלה אתרוג בסוכתו ואח"כ נפסל אתרוגו שלו, ועתה רוצה הוא לקיים בעצמו מצות נטילת ארבעת המינים באתרוג שתלה בסוכתו לנוי. ויש מקום לחלק לדינא בין המקרים וכדלהלן.

בשו"ת מחנה חיים (ח"ג או"ח סימן מט) העמיד שאלה דומה, באחד שהיה תולה אתרוג נאה וכשר בסוכה שלו לנוי והידור מצוה, ובחול המועד בא אחד מכפר הסמוך וביקש ממנו אחרי שאתרוגו נפסל ביום טוב שני ועומד שם לולב והדסים נאים ואין לו אתרוג, על כן נפשו בשאלתו למכור לו אתרוג הלזה הנתלה לנוי סוכה. והשיב לו רעהו, אם מותר לעשות אעשה כמבקשתך. ושאלו הדין תורה כדת מה לעשות.

בתשובתו רוצה הגר"ח סופר אב"ד מונקאטש לאסור לעשות כן, משום שדבר זה הרי הוא בכלל מה שאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך. כי למה ימעט נוי סוכתו אשר עיטר סוכתו בפרי עץ הדר להנאה לפני הקב"ה במצוה, בעבור לזכות חברו שיהיה לו אתרוג כשר בחול המועד.

החילוק בין ביטול מהדרין בנר חנוכה לביטול נוי סוכה

המחנה חיים מביא שאמנם מצינו במגן אברהם (סימן תרעא סק"א) לגבי נר חנוכה, במי שיש לו שמן מצומצם וחבירו אין לו בכלל, שמוטב שידליק הוא בכל לילה רק נר אחד ויתן לחבירו להדליק גם כיון שמדינא סגי בנר אחד. אך מכל מקום יש לחלק טובא בין המקרים, כי שם הדלקת הנרות הנוספים הרי היא הידור בנר חנוכה ועדיף שיייע לחבירו בעיקר החיוב של נר חנוכה, אבל להורות לו שיעזוב הידור מצוה אחת, דהיינו מצות סוכה, בכדי לזכות את חברו בעיקר מצוה אחרת, דהיינו מצוה לולב, זה אין אומרים. כי בשלמא כשמבטל הידור מצווה כדי לסייע לחבירו בקיום עיקר אותה מצוה, אין בביטולו משום בזיון המצוה כיון שמכבד את אותו 'שם מצוה' עצמו, משא"כ כשמבטל הידור מצוה אחת לצורך עיקר מצוה אחרת, הוי בזיון למצוה הראשונה, ואין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך. וסברא זו אינה שייכת אלא לשאלת השואל בשו"ת חתם סופר ולא לשאלת השואל בנחלת אבות ששם הנידון הוא לגבי אותו האדם ואינו שייך לדין 'אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך'. אמנם הגר"ח"ס רצה להוסיף שאף אם נפסל אתרוגו של בעל הסוכה גם בכה"ג אינו רשאי לבטל הידור מצות סוכה שלו בעבור קיום מצות אתרוג - "כי מצות סוכה זכה בהידור מצוה, ועל מצות אתרוג לא תמחול מצות סוכה כבודה והדרה". יעו"ש שהאריך בביאור סברא זו.

ובמחנה חיים שם האריך מאד בכל סברות החתם סופר ונו"נ בדבריו, ובסיום דבריו כתב: שוב מצאתי לאדמו"ר חתם סופר ז"ל שבחידושויו בפרק לולב הגזול... אשר למד בזקנותו עם הישיבה, וגם אני זכיתי ללמוד אז לפניו פרק הנ"ל, שמביא פסק הנ"ל ובטל דעתו. ואקבל דבריו באימה וביראה [וביישוב דעת החתם סופר יעויין בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן שכג) שנו"נ בדברי המחנה חיים, ובמה ששיב לו המחנה חיים (ח"ג יו"ד סימן עא)].

“

כי למה ימעט

נוי סוכתו אשר

עיטר סוכתו

בפרי עץ הדר

להנאה לפני

הקב"ה במצוה,

בעבור לזכות

חבירו שיהיה לו

אתרוג כשר

בחול המועד

“

החידוש היומי הוקדש
לזכות

הרב החפץ
בעילום שמו

להצלחה וישועה
בכל העניינים

מידת הרחמים בעם ישראל

חטאו של אדם הראשון

בפרשתנו (בראשית ריש פרק ג') מופיע חטא אדם הראשון שאכל מעץ הדעת, בעקבות פיתוי הנחש את חוה, והיא פיתתה את בעלה - אדם הראשון.

הדין דאין טוענין למסית

והנה בגמ' סנהדרין (כט.) מובא הדין ד'אין טוענין למסית', והיינו דבכל דיני נפשות, אם דיני הבי"ד או תלמידיהם מוצאים צד זכות להציל את הנידון ממיתה, מחוייבים הם לטעון זאת עבורו, ולבדוק אם הנידון לא שגה משום שחשב כדבריהם.

אולם במסית נאמר דין דמתחשבים בי"ד רק במה שטוען בפועל להגנתו, ולא מוסיפים צדדי טיעון נוספים. ומבואר בגמרא (שם) הטעם: מנין שאין טוענין למסית [וברש"י: המסית חבירו לעבודת כוכבים], מנחש הקדמוני, דא"ר שמלאי הרבה טענות היה לו לנחש לטעון ולא טען, ומפני מה לא טען לו הקב"ה וכו', מאי הוה ליה למימר, דברי הרב ודברי התלמיד - דברי מי שומעין.

והיינו דהנחש שפיתה את חוה לאכול מעץ הדעת, יכול היה לטעון שהיא לא היתה אמורה לשמוע לו כלל, מטעם הנ"ל. ומזה לומדים דהמסית את חבירו לעבוד ע"ז, אין טוענין עבורו כלל. [ויעויין בתוס' (שם) דרק הנחש יכול היה לטעון טענה זו ד'דברי הרב', ואי"ז טענה בכל מסית, משום שהנחש לא נצטווה שלא להסית, וכל עונשו הוא רק משום שבאת תקלה על ידו, עיי"ש].

מעלת מידותיו של כל יהודי

והנה בסוגייתנו (ביצה לב:) מביאה הגמרא מעשה ממנו אנו רואים את מהותו וטבעו של איש הישראלי: אמר רב נתן בר אבא אמר רב, עתירי בבל יורדי גיהנם הם, כי הא דשבתאי בר מרינוס אקלע לבבל, בעא מנייהו עסקא [וברש"י: סחורה להשתכר למחצית שכר] ולא יהבו ליה, מזוני [וברש"י: שאל להם מזונות] מיזן נמי לא זינוהו, אמר, הני מ'ערב רב' קא אתו, דכתיב ונתן לך רחמים ורחמך - כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו, וכל מי שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו, ע"כ. והיינו דנקט רב דאם אין בהם את טבע הרחמנות, צריך לבדוק אחריהם אם מזרע אברהם הם.

ביאור המהר"צ חיות בהוספתו של הרמב"ם גבי מסית

וברמב"ם (סנהדרין פ"א ה"ה) פסק: ואין טוענין למסית וכו'. והוסיף טעם לדבריו: שהאכזריות על אלו שמטעין את העם אחר ההבל, רחמים היא בעולם, שנאמר (דברים יג יח) למען ישוב ה' מחרון אפו ונתן לך רחמים, עכ"ל.

ובעיקר טעמו המחודש של הרמב"ם, כתב המהר"צ חיות (ביצה שם) דדבריו טעונים ביאור, אבל מסתבר שלמד כן מסוגייתנו, וז"ל: ודבריו לכאורה סתומים, אולם מכאן שדרשו ונתן לך רחמים, היינו שאתם תהיו רחמנים, ויש מעט הבנה לדבריו, ובפרשת עיר הנדחת נאמר זאת שע"י האכזריות שתנהגו בהם תהיו רחמנים, עכ"ל.

וביאור דבריו של המהרצ"ח - בטעם הרמב"ם, דכמו שלעניין עיר הנדחת שנצטוינו להורגם, זה לכאורה מעשה אכזריות, ואעפ"כ אומרת התורה ונתן לך רחמים, והיינו משום דהריגת הרשעים זה מעשה רחמנות לגבי שאר העולם, כמו"כ אף גבי המסית לעבוד ע"ז, - עצם הריגתו מהווה רחמים לעולם, ובזה ביאר הרמב"ם הא דאין טוענין למסית, משום שאנשים כאלה אין הרחמנות בלחוס עליהם מלהורגם, אלא אדרבה מצד הרחמים על דורם יש להורגם.

מאמר

שבועי

מבית

החיצוץ היומי

פרשת בראשית

ביצה דף לב

הצטרפות לקבלת

החיצוץ היומי:

a8843414@gmail.com

וברש"י כתב (ביצה שם, ד"ה ונתן לך רחמים): שתרחם על הבריות. ועל דברי רש"י נסובים דברי המהרצ"ח, ונראה שלמד מג' מילים אלו 'שתרחם על הבריות' כמו שביאר בדברי הרמב"ם, שזה גופא מעשה של רחמים.

דברי האור החיים הק' בביאור 'ונתן לך רחמים'

והנה לכשנתבונן במפרשי התורה, נראה דיש שביארו באופן אחר, ואלו דברי האוה"ח הקדוש על פסוק זה גבי עיר הנדחת (דברים יג יח): כוונת מאמר זה כאן, לפי שצוה על עיר הנדחת שיהרגו כל העיר לפי חרב, ואפילו בהמתה, מעשה הזה יוליד טבע האכזריות בלב האדם, כמו שסיפרו לנו הישמעאלים כת הרוצחים... לזה אמר להם הבטחה שיתן להם ה' רחמים, הגם שהטבע יוליד בהם האכזריות, מקור הרחמים ישפיע בהם כח הרחמים מחדש לבטל כח האכזריות שנולד בהם מכח המעשה, עכת"ד.

והיינו להתורה מצווה להרוג את כל יושבי עיר הנדחת, וכן את בהמתם, ולכלות את ממונם, ופעולות אלו עלולות להותיר את חותמן על האנשים שיקיימו את ציווי ה', ויולד בהם טבע אכזר, לכך מביטחה התורה שיושפע עליהם רחמים לבטל כח אכזרי זה.

ולפי דברי המהרצ"ח ברמב"ם וברש"י, אין הפירוש שזה מעשה אכזריות אלא אדרבה כולו רחמים על בני דורו של אותו מסית.

ביאור ראיית הגמ' על הרחמנות הטבועה בעם בני ישראל

והנה ראיית הגמרא טעונה ביאור, כי נתבאר בגמרא שלומדים מהפסוק של 'ונתן לך רחמים ורחמך' דעם ישראל רחמנים הם. ויל"ע היכן המקור מפסוק זה, ובשלמא לפי ביאור האוה"ח הק' דע"י הריגת יושבי עיר הנדחת מובטח להם רחמים, ויתכן דכלול בזה דאף ע"י קיום שאר המצוות יזכו לרחמים, ואף ע"י הריגת עובדי ע"ז שזה מעשה אכזר מובטח להם שיוטבע בהם מידת הרחמים.

אולם לפי ביאור המהרצ"ח בדברי הרמב"ם ורש"י, היכן מופיע בפסוק זה ענין היות הרחמים בעם בני"י - עד כדי שהעדר מידה זו, סימן היא שאינו מעם ישראל, מה שכתוב זה רק שמעשה זה הינו מעשה רחמים, ואי"ז אכזריות כלל.

ועייין בדברי הגר"א באדרת אליהו שכותב על פסוק זה: ונתן לך רחמים ורחמך - כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. ומקור דבריו מהגמרא בשבת (קנא:).

ויתכן דכוונתו כדברי הרמב"ם דעצם פעולת ההריגה הרי היא מעשה רחמים, ועי"ז יזכה שירחמו עליו מן השמים, דלכא' כשיטת האוה"ח לא יתבארו דבריו, דאי"ז כלל רחמים על הבריות אלא מעשה אכזריות, אולם מובטחים אנו בהשפעת רחמים.

וא"כ אולי נוכל ליישב בזה את ראיית הגמרא לשיטת הרמב"ם, דב'ונתן לך רחמים' מבואר שמעשה זה הינו 'מעשה רחמים', אבל אחרי שעושים 'מעשה רחמים' מובטחים ל'מרחמים עליהם מן השמים', וממילא מובנת ראיית הגמ' דמפסוק זה רואים שמובטח להם לישראל רחמים על זה.

שורש דברי המפרשים בענין רחמנותם של ישראל - שווה

אולם אחר ההתבוננות נראה דמשמעות כל הביאורים בפסוק של 'ונתן לך רחמים ורחמך' מובילה לזה שעם ישראל רחמנים הם, דלפי האוה"ח הק', מדוע צריכה התורה להדגיש את זה שלא תזיק עשיית הפעולה האכזרית, ע"י הבטחת רחמים, - על כרחך שעמ"י רחמנים הם, וחסה התורה עליהם שלא יושחתו מידותיהם. וכן לביאור הנ"ל דזה מעשה רחמים, מדוע מדגישה זאת התורה, שזה מעשה של רחמים על שאר הדור, ובהכרח שרוצה התורה להדגיש שזה לא אכזריות, וזה לא ישריש באדם תולדת האכזריות, אלא אדרבה - רחמים.

אלא שנחלקו בביאור פשט הפסוק, האם משמעות ה'ונתן לך רחמים ורחמך' שכתוב בפרשת הריגת עיר הנדחת [ובנידונו, אף מסית], שזה גופא מעשה של רחמים, או שזה מעשה של אכזריות ויש כנגד זה הבטחה שלא ניזק מהאכזריות, ו'מקור הרחמים ישפיע בהם כח הרחמים'.

“

לפי שצוה על

עיר הנדחת

שיהרגו כל העיר

לפי חרב, ואפילו

בהמתה, מעשה

הזה יוליד טבע

האכזריות בלב

האדם, כמו

שסיפרו לנו

הישמעאלים כת

הרוצחים...

“

מאמר זה נכתב על ידי

עורך אורח

משוב מהמעיינים
יועבר לידי הכותב